

אוניברסיטת בר אילן, המכון הגבוה לתורה

תשרי תש"ע, שבת "שובה"

כולל יום שישי

שיעור הרב משה רזיאל שליט"א

כפרות וכפרה

שולחן ערוך אורח חיים סימן תר"ה

א (א) יש למנוע המנהג. משום (ב) חשש דרכי האמורי:
(ב) מנהג ותיקין. ויחשוב (ג) שכל מה שעושין לעוף
הזה, הכל היה ראוי לבוא עליו, ועל-ידי תשובתו הקדוש-
ברוך הוא מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה,
וכן כתבו הראשונים טעם הקרבן הבא על השוגג. וטוב
לשחטו (ג) באשמורת אחר הסליחות, כי אז הרחמים גוברים,
ו כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 156 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

משנה ברורה

א אמה שנוהגים לעשות כפרה בערב-יום-כפור לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים, (א) יש למנוע המנהג: הגה ריש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן (ב) נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות כי הוא (ב) מנהג ותיקין. ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר, ולנקבה לוקחין תרנגולת (כ"י בשם תשב"ץ). ולוקחין למעוברת (ג) (ס) שני תרנגולים, אולי תלד זכר. ובחורין (ד) בתרנגולים (ג) לבנים, על דרך שנאמר 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו'.
ו כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 156 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ב

חי, עיין מט"מ: (ג) לבנים. ומ"מ אין לחזור אחר לבנים דוקא דהוי כעין דרכי האמורי, אלא אם יודמן לו לבן יקח, ב"ח. ואם אין לו תרנגול

ו כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 156 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

רמ"א סימן תר"ה

(ה) ונהגו ליתן הכפרות לעניים או לפדותן (ד) (ו) בממון שנותנים לעניים (מהרי"ל). ויש מקומות שנוהגין לילך (ז) על הקברות ולהרבות (ט) בצדקה, והכל מנהג יפה. ויש להסמין שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו (ז) (ח) וסמך ידיו עליו, דמות הקרבן. (ז) (ז) וזורקין בני מעיהם על הגנות או בתצר, מקום שהעופות יכולין לקחת משם (טור):
ו כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 157 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

באר היטב

ו כתב הטור ^{המורה} דכבוד נבילות בכלל בני-מעיים הם. ומשמע בגמרא דאחר יכול ליטלם מן הגג ולאכלם, דאין דרך להשליך נבילות בנג, ט"ז.
ו כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 157 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ידין עליו. ויש שכתבו (י"ט) שיש למנוע דבר זה, ונראה כמקיש קדשים ושוחטין בחוץ. (י"ט) ואחרים כתבו שאין לחוש לזה, כיון שהתרגול אינו ראוי למיכת: (ט) וזורקין. שדרך התרגולים ליתן מן הגזל, ובני המעיים הם ו כתן, ישראל מאיר בן אריה זאב עמוד מס 157 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

שו"ת הרשב"א חלק א סימן שצה

מונטפלייר. לחכם רבי יעקב בר מכיר. כתב מר כי ראית מה שהשבתי אני בענין הכפרה שעושין לנערי בערבי יום הכפורי ושארתי אני. והנאך ואתה מוסיף עוד לומר שקרוב לומר שהשחיטה פסולה שזה כמו שוחט לשם חטאתו. אני מצאתי מנהג זה פשוט בעירנו עם שאר דברים שהיו נוהגין כיוצא בזה. שהיו שוחטין תרגול זקן לכפרה על הנער היולד וחוחכים ראשו ותולים הראש בנוצתו בפתח הבית עם שומים. והבלי הרבה שנראו בעיני כדרכי האמורי ודחקתי על זה הרבה. ובחסד עליון נשמעו דברי ולא נשאר מכל זה ומכיוצא באלו בעירנו מאומה. אע"פ ששמעתי מפי אנשים הגונים מאד מאשכנז היושבים עמנו בבית המדרש שכל רבני ארצם עושין כן ערבי יום הכפורים ושוחטין לכפרה אוזוין ותרגולין. גם שמעתי כי נשאל לרבינו האיי גאון ז"ל ואמר שכן נהגו. ועם כל זה מנעתי המנהג הזה מעירנו. ומכל מקום אינו רואה לפסול השחיטה מפני שלא פסלו אלא השוחט לשם דבר הנדר והנדב. ודוקא תמימים אבל בעלי מומין לא. לפי שכל הרואה יודע שאין זה לשם עולה ולשם שלמים דוקא אלא דברי הבאי בעלמא. ולפיכך כתבתי אני בספרי ספר תורת הבית שהשוחט תרגולין אוזוין לשם אחד מכל אלו ששחיטתן כשרה. לפי שהכל יודעין שאין אחד מאלו עולין לקרבן.

ספר שבולי הלקט סדר ראש השנה סימן רפג

ובערב ראש השנה שוחטין כל אחד ואחד שבבית תרגול ומחזירין אותן בחייהן על כל אחד ואחד ואומר זה תחת זה זה חילוף זה יצא זה למיתה ויכנס פלוני בן פלוני לחיים ושוחטין אותו ומשגרין אותו ליתומים ולעניים ואומר יהי כופר נפשנו ויהיה כפרה עלינו וחכמים ובעלי בתים אף בערב יום הכיפורים עושין כן ויש מחזירין אילים וכבשים וכל זה נחש לטובה היא במסכת כריתות פרק קמא אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא רגיל אינש למיחזי בריש שתא קרא ריבייא וכתתי וסילקא ותמרי. פי' קרא דלעת על שם דלו עיני למרום ריבייא על שם פרו ורבו ופירש רבינו שלמה זצ"ל תלתן פונוגרוקי בלע"ז כרתו יכרתו אויבנו והן כרישין סילקא יסולקו עונותינו תמרי תמו עונותינו:

שו"ת מהר"י ווייל סימן קצא

בערב יום כפורים= יעשה כפרות ויאמר חת"כ ר"ת חליפתי תמורת כפרתי זהו שם החותך חיים לכל חי. ויחשוב

שבעת ימים פרק ראשון

זה

שכג (א) כתוב בתשובת הגאונים ° וששחקתם שאלנו נחשי נחישות שאלנו רגילים ליקח ראשי כצבים צראש השנה ואוכלים דבש וכל מיני מתיקה ואוכלים טיסקני עם צמר שמן ואוכלין רוציא וכתתי ושאלנו שוחטין תרגולין צערצ יום כפורים למספר בני הצית ושאלנו מסתכלין בצפרנים בצרכת מאורי האש ומטילין מים צכוס של הצדלה ורוחנים פנינו. נשיב לכם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כי הניחוש כזה טוב הוא ורובו מיסוד המקרא ואגדות על ראשי כצבים שאלנו אוכלין כדי שישמענו הקצ"ה לטובה צר"ה וישימנו לראש ולא לזנב=ומה שאלנו אוכלין טיסקני וצמר שמן ושוחין דבש וכל מיני מתיקה כדי שתהא השנה הצאה עלינו מחוקה ושמינה וכתוב כן צספר עורא אכלו משמנים ושחו ממתקים ורוציא *הוא פול המצרי אנו אוכלין כדי שירצו (ב) נכסינו כרוציא [וקשה א"י יאכל כל דבר אש טוב הוא יהיה כנגד ישראל ואם רע הוא יהיה כנגד שונאי ישראל אלא יש לומר רוציא וכתתי שניהם גדילים מהר וסימן טוב הוא. אגודה]:

זכרים ונקבות ומחזירין אותן צחייהן סביב ראש כל א' וא' שצבית וכן אומר זה תחת פלוני וזה חלוף פלוני זה נכנס לחיים וזה נכנס למיתה ושוחטין ומחלקין בין עניים ויתומים ואלמנות כדי שיהא כפרה על נפשנו ויש חכמים ובעלי בתים שגם צר"ה עושין כן ויש עשירים גדולים ששוחטין צענין זה אילים וכצבים וגדיים ומחלקין לעניים. ומה שאלנו מסתכלין בצפרנים דבר זה

ח יומא תלמוד בבלי עמוד מס 336 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ג באשמורת הבוקר של עיוה"כ לוקח כ"א כפרתו ואומר הפסוקים בני אדם כו' מצאתי כופר, ומסבב הכפרה סביב לראשו ואומר זה חליפתי (ג) זה תמורת (ד) זה כפרתי

מטה אפרים השלם <אלף למטה, אלף למגן> מרגליות, אפרים זלמן בן מנחם מאנוש עמוד מס 154הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ובר"ת ח'תך' שהוא שם של סלאך הנרמו בהותך חיים כו' ובס"ת של פותח את ירך כו' וכך יעשה ג"פ וכשמסבב לאתר אומר זה חליפתך ושאר נוסחאות בכתוב בסידורים ואתר הסיבוב סוף ידו עליו ונותנו סיד לשוחט לשוחטו סיד וטוב שתהיה השחיטה באשכורת

מטה אפרים השלם <אלף למטה, אלף למגן> מרגליות, אפרים זלמן בן מנחם מאנוש עמוד מס 155הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

אלף המגן

(ד) זה כפרתי. שם כפרה בזה. חן הוראתו לשון מחילה ופליחה. כ"י חן

מטה אפרים השלם <אלף למטה, אלף למגן> מרגליות, אפרים זלמן בן מנחם מאנוש עמוד מס 154הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

<p>החירו: [ב] ופיין כיורה דעה סימן י"א וכדברי חזונו חזי זקני בשמלה חדשה ותכואות שור שם : [ג] פיין ס"ו שכ' שלא לשמן שגאה כמקדיש כהן</p> <p>מ"ט) דתרגומו פורקנה, כפר ללדיק עשרו ותחת רשעים בוגד" (משלי כ"א י"ח) מלם כפר ומלת חסח מתורגם שלחופה. ופעמו כשגזר לרה על לדיק מחמת שנכשל בליזה פון חף שכבר ניתן רשות למשחית. מ"ח כשהוא שב יבוא הרשע תחמו ופול ההשחטה עליו. ולשון זה מורגל בדרו"ל באמרם הבן כשמוכיר את אביו תוך י"ב חודש יאמר, הריני כפרת משכנו" ופירש בעל הערוך הריני במקומו לסבול יסורי עונשו. וזה המטון גם כאן בשם "כפרה"*) שהעונש והפגע הנגזר על הארס יהי' עוף זה או הדג זה תחוויו. סידור עיון חפלה (להרי"ם משקעלנצערג) וע' עוד מזה צ"ס זרבל (להחכם</p>	<p>החירו: [ב] ופיין כיורה דעה סימן י"א וכדברי חזונו חזי זקני בשמלה חדשה ותכואות שור שם : [ג] פיין ס"ו שכ' שלא לשמן שגאה כמקדיש כהן</p> <p>מ"ט) דתרגומו פורקנה, כפר ללדיק עשרו ותחת רשעים בוגד" (משלי כ"א י"ח) מלם כפר ומלת חסח מתורגם שלחופה. ופעמו כשגזר לרה על לדיק מחמת שנכשל בליזה פון חף שכבר ניתן רשות למשחית. מ"ח כשהוא שב יבוא הרשע תחמו ופול ההשחטה עליו. ולשון זה מורגל בדרו"ל באמרם הבן כשמוכיר את אביו תוך י"ב חודש יאמר, הריני כפרת משכנו" ופירש בעל הערוך הריני במקומו לסבול יסורי עונשו. וזה המטון גם כאן בשם "כפרה"*) שהעונש והפגע הנגזר על הארס יהי' עוף זה או הדג זה תחוויו. סידור עיון חפלה (להרי"ם משקעלנצערג) וע' עוד מזה צ"ס זרבל (להחכם</p>
--	--

מטה אפרים השלם <אלף למטה, אלף למגן> מרגליות, אפרים זלמן בן מנחם מאנוש עמוד מס 155הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

מס' יומא ל"ז - ל"ז

תנו רבנן וכפר בכפרת דברים הכתוב מדבר אתה אומר בכפרת דברים או אינו אלא כפרת דמים הרי אני דן נאמרה כאן כפרה ונאמרה להלן כפרה מה כפרה האמורה בשעיר דברים אף כפרה האמורה בפר דברים ואם נפשך לומר הרי הוא אומר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ועדיין לא נשחט הפר מאי ואם נפשך לומר וכי תימא גילף משעיר הגעשה בפנים שכפרתו בדמים הרי הוא אומר וכפר ועדיין לא נשחט הפר ומנין שבאנא נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפרה מה להלן באנא אף כאן באנא ומנין שבשם נאמר כאן כפרה ונאמרה בעגלה ערופה כפרה מה להלן בשם אף כאן בשם אמר אביי בשלמא חורב מעגלה ערופה לא יליף מאי דהוה הוה אלא עגלה ערופה תיליף מחורב וכי תימא הכי נמי והתנן הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל ואילו באנא לא קא אמר קשיא: והן עונין אחריו: תניא רבי אומר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גדול חנניה בן אחי רבי יהושע אומר זכר צדיק לברכה אמר להם נביא לישראל בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה:

ש"ת הרשב"א חלק א סימן תיג

והוא שכתב שם בפרק ל"ז זה לשונו כל מה שיאמרו שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נהגו להתיר לפי דעתם כמנהג הסגלות והכחות המיוחדות אסור. והוא אמרו (ויקרא כ') לא תלכו בחקות הגוי והם אשר יקראו דרכי האמורי מפני שהם סעיפי מעשה המכשפים ושהם דברים לא יגזרם היקש טבעי. הנה שאסר לנו אפילו מה שיש בו תועלת מצד הסגלה כל שאינו גזור אותו העיון הטבעי. ונשוב לאסור מסמר הצלוב משום דרכי האמורי אחר שהתירו אותו. לא ידענו אי זה נקה בידנו למעשה מדברי הרב או ההיתר כמסמר הצלוב או מה שאסר משום דרכי האמורי. ואולי יאמר הרב ז"ל שאפי' מה שתלה בספריה' לסגלה לא נאמין לפי שיעקר ענינם לתווה ולהבל בעניני המכשפים.

גם בלא יקוץ בשני ובחמישי שאמרו מפני שהם ימים קבועין לדין בית דין של מעלה ובית דין של מטה. ואין בזה הסרת הלב מן השמים רק כמאמין בהשגחה ומוסיף ביראת ה'. וכמצו' התרועה וההכנעה בראש השנה שהוא מוכן לדין עמים ונוסיף/ומוסיף/ יראה וההכנעה בוידויין להגן מדין שמים. דכל שעת הדין והפקידה על באי עולם קרוב יותר לעונש. על כן אמרו אדכורי ריתחא בריש שתא לא מדכרינן. ואמר ליה רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה. ואמר ליה בעידן ריתחא ענשי ושעת החולי כעולה לידון. וכמו שאמרו בעולה לגרדום לידון שאומרין לו הבא ראיה והפטר. יום ההקזה כשעת הסכנה שהכח נחלש בהתמעט הדם ואפילו רוח מועט מזיקתו. ושמואל שהיה רופא לא היה מקוץ אלא בבית של שבעה אריתי. ומזה הוזהירו שלא להקין דם באותן הימים העומדים בזוגי למאדים. ובערב עצרת שהרוח רע וחזק באותו יום דשמו טבוח כנוצר שם. ואמרו שהשטן מקטרג בשעת הסכנה.

תפארת ישראל מס' יומא פרק ט'

[גד] מטהר אתכם - שבשביל שתסלחו זה לזה, גם הקב"ה מטהר אתכם ומכפר לכם, דכל המעביר על מדותיו מעבירין פשעיו [כ"ה י"ז], או נ"ל שמפני שהזכיר לעיל ב' מיני כפרה, א' הכפרה שע"י הבאת קרבן, שאינו מועיל רק בזמן שבית המקדש קיים, הב' הכפרה שע"י התשובה, שמועיל בכל עת ברחמי יתברך, להכי אמר ר' עקיבא, אשריכם ישראל שיש לכם ב' מיני כפרה, לפני מי אתם מטהרין, בזמן שכח בידכם להועיל לעצמיכם שיתכפרו חטאותיכם, דהיינו בזמן שבית המקדש קיים, שאפשר להביא קרבנות, ומי מטהר אתכם, כשידיכם אסורות לאחוריכם, שנחרב בית קדשינו ותפארתנו, ולא תוכלו לטהר את עצמיכם, אז מטהר אתכם אביכם שבשמים, ר"ל כשכביכול אין עיקר שכינתו אצלכם בארץ:

[נה] וטהרתם - כנגד כפרה שע"י הקרבנות שהביא התנא, מייתי הכא קרא דזורקתי, דטהרה שע"י זריקה הוא ע"י כח אחר שזרק עליו, כמו כן כפרה שע"י קרבנות, אינו רק ע"י כח אחר של הכהן המקריב:

[נד] מטהר את ישראל - זה הקרא מייתי נגד הכפרה שע"י תשובה, דכמו דטהרה שע"י טבילה, הוא ע"י הטמא עצמו, שהולך וטובל וטהר, כמו כן כפרה שע"י תשובה, רק בכח רצון החוטא תליא ישליך השרץ מידו ויטבול במימי חסדו יתברך, וטהר, שא"צ לממוצע כלל בין הבנים לאביהם הרחמן, שרחמי יתברך הן בעצמן מקוותן וטהרתן של ישראל, ואינן צריכין קרבן או יו"כ כממוצעים בינם לאביהם, רק תמיד ידיו יתברך פתוחות לקבלם בתשובתם ולחבקם באהבה רבה ואהבת עולם, והקב"ה יטהר טומאותינו, ויחזק לבבנו ליראתו וללימוד תורתו לעבדו שכם אחד לנצח:

ואמרו ג"כ שם צנמ' (יומא פ"ז) אם יחמא איש לאיש ופללו אלהים, פלול זה לשון פיוס אם יחמא איש לאיש ופללו שפייסו אז אלהים ימחלו לו, ואם לא' יחמא איש מי יתפלל לו, תשובה ומעשים טובים, ולכן ה"ס עלי מוכיח את צניז שיטתו מרעם. ועכ"ז איז אומר שהכל תלוי בתשובה המחשבה שיתחם על מה שעשה, ומסכים שלא לשוב בדרך הזה עוד, ואם לא השיב הנזלה לבעלים ג"כ נקרא בע"מ, אם גמר בלבו לפני סאל שיחזירנה, אע"פ שלא הספיק להחזירה, שאל"כ איך אמרנו כי שמה סהר תשובה בלבו, הרי הוא לריך להשיב את הנזלה אשר גזל או השופק אשר עשק, אלא שריך לומר שאם גמר בדעתו והסכים להחזיר ולשיים את חבירו, שסוף לדיק, ואח"כ יגמור התשובה בפועל, וכן אמר בספר אחרו נשך אם הניח להם אביהם דבר מאישים של גזל או רבית שחייבים להחזיר מפני כבוד אביהם שעשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, נראה שנקרא בעל תשובה כיון שגמר בלבו להחזיר :

ואחר שנהבאר כי עיקר התשובה היא במחשבה ובסדרה שלג להתחרט על מה שחמא ולשוב לעמיד. לריך שנבאר ענין ד' חלוקי כפרים שהם חלוקים בכפרתם זה בזה וזה בזה, שיש עבירה שהיא לריכה לזה ואינה לריכה לזה, אבל תשובה אינה מן החלוקין שהיא לריכה לטולן, ואם בתשובה הגמורה בלב נחכפר העון כמו שביארנו, למת לריך יוס"כ ויטורין ומיתה, וכן בזמן שבים המקדש ה"ס קיים שה"ס חייב האדם החוטא להביא קרבנות המאות והשמות על עבירות ידועות וס"ס לריך להתודות על חטאו, אם בתשובה שגמר בלבו נתכפר, למת לריך לקרבנות, ואם התשובה בסדרה שלג היא מספקת, למת לריך לוידי שסוף תלות עשה להתודות לפני ה' :

ואיבר כי הוא אמת כי בסדרה תשובה בלב הרי הוא בעל תשובה, ועכ"ז לפי חומת העונות לריך לברר וללבן עלמו ציוס"כ ויטורין עם התשובה, ובסדרה ונמר בלבו על התשובה הוא בעל תשובה, כי מי שסוף חטאו ואינו שב לפני סאל יח', הרי הוא כמו שא"ט רולס לקבל עונת החטאים שחמא, כי גם שיפגש על חטאותיו אם אינו שב בתשובה ואינו מקבל העונת חלק עבודתו הנכריה, ואן העונת מנכס לו החטאים, והוא לוקס ומסלס אח"כ עונת חטאותיו, וכתו שאז"ל (כסדרין מ"ג) כי כל סדזונים צב"ד לריכין להתודות כדי שחמא מיתתן כפרה על העון, ואז יטופר להם העון שסמיתו עליו ויהיה לו חלק לעו"כ, כמו שלמדט מעקן דכתיב ב"ס (יהושע ז') ש"ס נח כבוד לאלהי ישראל ומן לו חודס וגו' ישכרך ה' היום היום, היום הזה אתם עטיר ואין אתם עכור לעו"כ, ואפילו מי שלוקס לריך להתודות קודם בתשובה, ואם אינו מתודס בתשובה

שחמרו כי עציבת החמא הוא להשלים התשובה, כפי מה שחמא במחשבה שחשב לעשות מה שעשה, ואפילו אחו לפועל, וכן התשובה במחשבה והיא סהרס, ובמעשה והיא עציבת החמא, כי גם שבעציבת החמא אין סוס פועל, כיון שהיא פורש כשבה לידו דבר עבירה שעבר עליה, הרי הוליה מחשבתו סקובה לפועל, וגם בחטאים שחמא סהרס שבה לידו דבר מלוא לעשותה ולא רלס לעשותה או נתפלל בה. התשובה היא שמחחרט על מה שלא עשה אותה סמלוא כשבה לידו, וגומר בלבו לעשות אותה כשבה עוד לידו, וזהו עציבת החמא בפועל שעשה המלוא שחמא בה ולא רלס לעשותה פעם אחרת, וא"כ יש בתשובה מחשבה מעשה כמו שביארנו, אבל עיקרה היא במחשבה שיתחרט במחשבתו, ויסיים ג"כ במחשבתו שלא ישוב לעשות עוד מה שעשה, וגם כי לא נזדמן לו יח"כ דבר עבירה שיפרוש סימנה נקרא בעל תשובה, וכתו שאמרו ז"ל (קדושין פ"ט) על מי שקדם אשה ע"מ שהוא לדיק גמור לריכה גם ואפילו הוא רשע גמור, כי שמה סהר תשובה בלבו, ואם לא תושלס התשובה עד שיבה לידו דבר עבירה ויפרוש ממנה אינו לדיק, שהרי חט רואים עתה שהוא רשע גמור, ואין השמש אלא שמה סהר עתה תשובה בלבו, ולכן עיקר התשובה היא במחשבה על צ' סדזרים, שהוא מתחרט במחשבתו ומסכים במחשבתו שלא לחזור עוד אל מה שחמא והוא עציבת החמא, ועל צ' הדברים אמרנו שמה סהר תשובה בלבו :

ובן מה שאמר סהר תשובה חטב חטוב עד דכח ואז"ל (צ"ר פ"ו) עד דכדוכס של נפש, הוא שמתחרט על מה שעשה ושב לעמיד, שסמכים בלבו כי גם שיקום מתחתו ויהיה צריח, לא ישוב עוד לפשות מה שעשה, ובזה לא זכרו לו חטאותיו. ולכן אמר סהר תשובה חטב חטוב עד דכח ותחמרו סובו צני אדם, כלומר כי גם שהקב"ס מקבל תשובת השב אח"פ שהיא תשובה רעועה, שאן צידו כבר לעשות מה שה"ס עשה, עכ"ז רחוי לבן אדם צסיוסו בן אדם בנהרחה שישוב עד לא יבלו ימי הרעה ויגיעו שנים אשר יחמרו אין לי צסס חסן, וז"ס ותחמרו סובו בני אדם, ע"ד מ"ש ז"ל (ע"ז י"ט) על פסוק אשרי איש ירא את ה' בעודו איש, שלא יתעלל עד ימי סזקנה, כ"ס במס שחמא סהרס בין איש לחבירו שגזל או עשק, או בלונתם דברים שאינו נמחל לו בתשובה עד אשר יחזור ויפייס את חבירו, וכתו שאמר במשנע שלפי יומא (פ"ה) עבירות שבין אדם לחבירו אין יוס סכסורים מכפר, כמו סדרש ר' אלעזר בן פזריה מכל חטאיכהם לפני ה' סססרו, סחטאים שסס לבני ה' ולא מה שבין אדם לחבירו, כ"ס התשובה שאינה מכפרת מה שבין אדם לחבירו אם לא שפייסו, כי התשובה סהם אינה מכפרת אלא על מלות עשה, ויה"כ שמה מכפר על מלות ל"ת,